

**ACTES DEL X CONGRÉS INTERNACIONAL
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**

**Edició a cura de
Rafael Alemany,
Josep Lluís Martos
i Josep Miquel Manzanaro**

Volum I

**INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
«SYMPOSIA PHILOLOGICA», 10**

Alacant, 2005

Asociació Hispànica de Literatura Medieval. Congrès (10é. 2003. Alacant)
 Actes del X Congrès Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval /
 edició a cura de Rafael Alemany, Josep Lluís Martos i Josep Miquel Manzanaro. -
 Alacant : Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2005. - 3 v. (1636 pp.) ;
 23,5 x 17 cm. - (Symposia philologica ; 10, 11 i 12)
 Ponències en català, castellà i gallec
 ISBN: 84-608-0302-3 (84-608-0303-1, V. I; 84-608-0304-X, V. II; 84-608-0305-8, V. III)
 1. Literatura medieval - Història i crítica - Congresos. 2. Literatura espanyola - Anterior
 a 1500 - Historia y crítica - Congresos. I. Alemany, Rafael. II. Martos, Josep Lluís.
 III. Manzanaro, Josep Miquel. IV. Título. V. Serie.
 821.134.2.09"09/14"(063)

Director de la col·lecció: Josep Martines

© Els autors

© D'aquesta edició: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

Primera edició: maig de 2005

Portada: Llorenç Pizà

Il·lustració de la coberta: Taulell amb escena de torneig (1340-1360),
 Museu Municipal de l'Almodí, Xàtiva
 Imprimeix: TÁBULA Diseño y Artes Gráficas

ISBN (Volum I): 84-608-0303-1

ISBN (Obra Completa): 84-608-0302-3

Dipòsit legal: A-519-2005

La publicació d'aquestes *Actes del X Congrès Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval* ha comptat amb el finançament de l'Acció Especial BFF2002-11132-E del Ministerio de Ciencia y Tecnología.

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, ja siga electrònic, químic, mecànic, òptic, de gravació o de fotocòpia, sense el permís previ de l'editor.

GILABERT DE PRÒIXIDA, UN POETA CORTESÀ AL SERVEI DEL CASAL D'ARAGÓ

La poesia de Gilabert de Pròixida, a diferència de la de molts altres lírics catalans medievals, no al·ludeix a cap fet concret, cap nom propi ni cap circumstància històrica que ens ajudi a conèixer l'autor o el món en què va viure. Tret d'afirmar-s'hi que el poeta és cavaller, que la dama és d'alt llinatge i que una de les poesies està adreçada a un consistori, tota la resta és pura i constant reflexió amorosa desprovista d'anècdotes o referents de cap mena.

A més a més, l'únic testimoni que ha conservat la poesia de Pròixida, el *Cançoner Vega-Aguiló* (Biblioteca de Catalunya, mss. 7-8, a partir d'ara citat *VeAg*), ni tan sols aclareix el nom de fonts de l'escriptor. Les rúbriques del còdex llegeixen únicament *Proxita*.¹ Va ser Martí de Riquer, als anys cinquanta, qui va desvelar el nom del poeta gràcies a una entrada del catàleg de manuscrits catalans de la Biblioteca del Monestir de l'Escorial que registra un interessant còdex perdut (Zarco Cuevas 1932: 102):

Cancionero, de Mossen Gilabert de Proxida, poeta, en papel, de marca algo menor (que el folio). Beer, *Inv.* de 1576. Ms. de El Escorial H.1.5, fol. 112v y fol. 177r., con la sign. II.P.23.

També en el f. 369 de l'antic *Catálogo de los libros escritos de mano de la librería real de San Lorenzo, escrito por mandado de su Magestad, año de 1577*, redactat sota la direcció d'Arias Montano, hi consta el nom de Gilabert de Pròixida.

El cançoner *VeAg* és un còdex acèfal: falten divuit fulls al començament del primer tom, i els primers poemes de Pròixida, sense rúbrica a causa d'una taca d'humitat que fa il·legible a simple vista la part superior de moltes pàgines, s'identi-

1. Opto per la grafia *Pròixida*, coincidint amb l'adoptada a la *GEC* (xii, 101), que és més fidel a la fonètica de l'original italià *Procida*. Riquer (1954: 5, n. 2) ja va explicar que la tria *Pròixita*, en contra del seu criteri personal, responia únicament a imperatius interns de la col·lecció «Els Nostres Clàssics». D'altra banda, tots els documents cancellerescos que he consultat llegeixen repetidament *Proxida*. La grafia amb *t* es troba tan sols en les rúbriques del cançoner *VeAg*.

fiquen tan sols pel senyal de les tornades: *Dona ses par*. Està clar que el laconisme del rubricador en aquest cas té a veure amb la llacuna que afecta el principi del manuscrit: és habitual en aquest cançoner que el nom d'un poeta es detalli *in extenso* en l'obertura del seu poemari, per passar després a al·lusions més vagues del tipus *autra* o a una entrada ràpida on s'obvia el nom de fonts.² Aquesta mena d'incidències, en tot cas, és el que explica que un escriptor de la categoria de Gilabert de Pròixida fos eventualment desconegut fins que Riquer no el va descobrir i editar, l'any 1954. El que potser ja no resulta tan evident és per quina raó, després de publicar-se la *HLC* (vegeu llistat d'abreviatures al final de la comunicació), on l'historiador es limita a afinar la data de mort del poeta, ningú no sembla haver-se interessat més per la vida ni l'obra d'aquest cavaller valencià que ens ha deixat un cançoner gens menyspreable de vint-i-dues composicions.

En primer lloc resumiré ràpidament les dades conegudes sobre l'autor i de seguida passaré a les novetats que la recerca arxivística permet d'afegir al que ja sabíem sobre la seva biografia i la seva carrera cortesana.

Gilabert de Pròixida i de Centelles, descendent d'un llinatge valencià originari del regne de Nàpols, està documentat entre els anys 1392 i 1404, i consta que va morir el 1405 a Gènova al servei de Benet XIII (Riquer 1954: 9; *HLC*: I, 578).³ Encara en temps del rei Joan, el cronista Tomic (1886: 236) inclou els noms de tres germans Pròixida (Elf, Tomàs i Gilabert) en la llista de nobles que van participar en l'expedició a Sicília capitanejada per l'infant Martí i el seu fill Martí el Jove l'any 1392. Els mateixos membres de la família Pròixida, sempre segons Tomic (1886: 241), tornen a constar en l'expedició que va enviar poc després el rei a Sardenya i a Sicília per ajudar els dos Martins, el 1395.

Gràcies a l'estudi de Carreres Zacarés (1930) sobre la història dels *bandos* valencians, sabem que el 2 de maig de 1396 Gilabert de Pròixida va ser foragitat de València pels jurats de la ciutat, junt amb el seu germà Tomàs i molts altres cavallers (Carreres 1930: 58). Més endavant, l'11 de desembre de 1398, Gilabert i diversos nobles del bàndol dels Centelles es van reunir a la plaça de les Corts «be armats e ab lances llargues a peu e als cuns ab ballestes parades» amb la poc edificat intenció d'assaltar la casa de micer Arnau de Conques, però s'aconseguí de dispersar-los i convèncer-los que firmessin treves (Carreres 1930: 70). Més endavant, el matí del 24 d'octubre de 1399, alguns dels del bàndol dels Centelles, entre ells el poeta, foren detinguts per negar-se a sortir de la ciutat segons manaven els acords establerts (Carreres 1930: 82).⁴ Finalment, el dia 22 d'octubre de l'any 1404, la reina

2. Per a altres consideracions sobre el sistema de rúbriques del cançoner i per a una descripció més detallada del còdex, vegeu Alberni 2002.

3. De fet, Riquer (1954) documenta el poeta entre els anys 1392 (expedició dels dos Martins) i 1399 (notícia de l'empresonament a València), i simplement afirma que el 1408 ja consta com a mort, basant-se en la carta publicada per Rubió i Lluch (1908-1921: I, 443), en la qual es dona notícia de les segones nupcies de la muller, Bernardona de Valleriola. Temps després, en la *HLC* (I, 578), Riquer va afegir la data del traspàs del poeta: el 4 de desembre de 1405. La documentació de l'any 1404 que cito més avall, però, donada per Carreres Zacarés (1930: 156), hi continua inadvertida. Sobre Giovanni da Procida, patriarca del llinatge i primer membre de la família instal·lat a la Corona d'Aragó en temps de Pere el Gran, vegeu Wieruszowski (1971: 72) i Boscolo (1983: 91), a més de l'entrada corresponent de la *GEC* (XII, 101).

4. Vegeu les diverses seccions del document núm. x de Carreres Zacarés 1930: «Bandos entre mossen Jaume de Soler i En Goçalbo Dieç». Gilabert de Pròixida, junt amb el seu germà Tomàs, diversos membres

Maria de Luna, com a lloctinent general del rei, s'adreça a diversos cavallers del bàndol dels Centelles, entre els quals es compten Gilabert de Pròixida i els seus germans Elf i Nicolau, per demanar-los que posin fi a les bregues. En cas contrari, se'ls convida a un exili forçat a l'illa de Sardenya, amenaça habitual en documents de caràcter amonestatiu com aquest (Carreres 1930: Xi⁴, 156).⁵

Fins aquí la informació ja coneguda sobre el poeta, que ara es pot ampliar amb les notícies següents: en temps de Joan I, Gilabert de Pròixida va exercir el càrrec de talladorer de la casa reial. En una entrada del 30 de novembre de l'any 1393, extreta dels registres del mestre racional (ACA, MR, reg. 393, f. 155r), s'ordena pagar al poeta la quantitat de cinc-cents cinquanta-cinc sous barcelonesos que se li deuen pels seus serveis:

Item done a n Gilabert de Proxida, talladorer del senyor rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio escrit en Valencia, derrer dia del mes de noembre del any ·MCCCXCIIJ·, per raho de sa quitacio segons que n lo dit albara se conte que cobra, ·DLV· solidus barchinonenses.

El talladorer era el qui feia provisió de talladors, que són els plats «on se tallava i en què se servia la carn, el peix o altres viandes sòlides» (*DCVB*, x, 119, s. v. *tallador*). En les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós ja s'especifica la utilitat d'aquest càrrec oficial i les obligacions i honors dels qui l'exercien, que havien de ser fills de cavallers. Sota la rúbrica «Dels escuders portants lo taylador real» (*Ordinacions*, 43-45), es llegeix:

En totes les coses que a Nos se proposen en menjar és covinent cosa per lo portament d'aquelles elegir persones provades de feeltat, los quals sàpien diligentment e nedeu les viandes que en tayladors davant Nos són posadores, a la nostra taula portar. E per tal que res inordinat no romanga o confús, dos escuders en aquest offici destinam, dels quals aquell qui primer serà reebut en aquest offici, lo servey faça en portar, per tal que aquest de grau l'altre sobrepuig.

El càrrec apareix citat, almenys, en una altra ocasió en temps de Joan I: el mateix any, per exemple, l'ostenta també un Ponç des Pont (ACA, MR, reg. 395, f. 131v), i arriba com a mínim fins als temps de l'infant Alfons, com demostra la carta de ració de la seva cort (cf. Aragó Cabañas 1959-1970).

Val a dir que en aquells anys ja hi havia altres membres de la família Pròixida al servei de la casa reial: la germana de Gilabert, Joana, era dama d'honor de la

dels Centelles i dels Pardo, un Joan Escrivà, un Cabanyelles i molts altres, és esmentat tres cops formant part del bàndol d'en Dieç: Xd (p. 43), Xc' (p. 69), i Xq' (p. 87). A més, Gilabert reapareix al document Xi⁴ (p. 156) al costat dels seus germans Elf i fra Nicolau en una carta escrita l'any 1404 per Maria de Luna (vegeu la nota següent).

5. L'editor remet a la carta reial identificada amb la signatura «ACA, canc, reg. 2371, f. 33r.» En voler verificar el document a l'arxiu, però, m'he trobat que la lletra copiada al registre indicat no correspon al text transcrit: deu haver-hi un error en la referència de Carreres Zacarés. La carta va passar inadvertida al biògraf del poeta.

reina Violant, que li féu present de diversos «vayrs per a la folradura d'un mantonet y un perfil d'un cot castellà» (Roca 1929: 143), i el seu germà Tomàs, que moriria en combat quatre anys més tard, consta el 1391 als registres del racional com a «patge del senyor rey» (ACA, MR, reg. 390, f. 82v).

Després del regnat de Joan I, Gilabert de Pròixida va continuar exercint un càrrec de confiança prop del nou rei, ara com a cambrer. Ho testimonia una donació graciosa de 200 florins d'or aragonesos en paga pels serveis prestats a València amb motiu de l'adveniment de Martí I al tron: «in remuneracionem aliquam serviciorum prestitorum nobis et que prestantur continue per vos dilectum et nobilem camerarium nostrum Gilabertum de Proxida, militem» (ACA, canc, reg. 2255, f. 156v). La carta està datada a 1 de juliol de 1398, pocs mesos abans de la brega a la plaça de les Corts de València. És important de notar que en aquest document Gilabert ja és anomenat *militem*. Hem de suposar, doncs, que devia ser adobat cavaller entre el novembre de 1393 i el juliol de 1398.

La data de la mort del poeta, en canvi, tot i que està envoltada d'un cert misteri bibliogràfic, sembla ferma: en la *HLC* (i: 578) Riquer escriu que el traspàs es va produir el 4 de desembre de 1405, a Gènova, on Gilabert es trobava al servei del papa Benet XIII, i que fou enterrat a la capella familiar de Sant Honorat del convent de Sant Domènec de València. La informació, segons s'especifica en la nota 4, procedeix de diversos documents de l'Arxiu Municipal de València exhumats pel senyor Lluís Cerveró i Gomis, que tingué la gentilesa de trametre'n un extracte al filòleg. Aquests documents, però, que jo sàpiga no han estat mai publicats, ni se n'ha donat la referència enlloc.

Malgrat això, sembla evident que aquesta documentació ha d'existir i que la data deu ser certa, perquè hi ha una carta del rei Martí dirigida al governador de Gènova, Jean Le Maingre, dit Boucicaut, escrita a instàncies dels germans i familiars del noble Gilabert de Pròixida i datada a primer d'octubre de l'any 1406, on es dona notícia de la mort del poeta (ACA, canc, reg. 2293, f. 110v). El traspàs, segons explica el monarca, havia tingut lloc cert temps enrera a la ciutat de Gènova, on el cambrer reial es trobava al servei del Sant Pare. El motiu de la lletra no és altre que respondre al desig dels Pròixida de traslladar les restes mortals des del monestir de predicadors de Gènova fins a València, on reposen ja, segons es diu en el text, les despulles dels avantpassats de la família. Gràcies al testament de la muller de Gilabert, Bernardona de Valleriola, atorgat en l'any 1409, podem deduir que el trasllat del cos va ser en efecte autoritzat i que es va dur a terme, perquè la vídua fou finalment enterrada *amb el seu primer marit* en la capella dels Pròixida del convent de Sant Domènec de València (Caruana i Reig 1932: 75).

Un cop aclarit aquest punt, ens podem preguntar què feia el nostre poeta a la capital del *pesto* lligur, en una república marinera tradicionalment enemiga dels catalans, i si hi va arribar a escriure mai algun vers. Això últim fa de mal dir, però en canvi es pot afirmar amb certesa que Gilabert de Pròixida va viatjar a Gènova la primavera-estiu de 1405 a bord d'alguna de les sis galeres armades per Benet XIII amb l'objectiu d'entrar personalment a Roma, forçar una entrevista amb l'intrús (Innocenci VII, successor de Bonifaci IX) i, així, resoldre el cisma segons la seva particular *via conventionis*. Per tal de dur a terme aquesta arriscada operació, el

Papa Luna va haver de demanar ajuda econòmica a reis, prínceps, prelats, barons i cavallers, però sobretot a Martí I, parent seu i defensor a ultrança de la causa avinyonesa, i a la ciutat de Barcelona, que sempre l'havia socorregut en moments de necessitat. La informació es recull en un pergami conservat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona que detalla totes les despeses i beneficis de la cúria papal durant el mes d'agost d'aquell any.

El document en qüestió, que forma part del fons Cisma d'Occident de l'Arxiu de la Catedral,⁶ registra les entrades i sortides presentades l'agost de 1405 per Francesc Climent, bisbe de Mallorca i tresorer de Benet XIII, i rebudes per Julià de Loba, rebedor dels diners de la Cambra Apostòlica, i per Diego Navarro, rebedor dels diners a Avinyó. En la relació de comptes de la Cúria Papal destaquen les despeses relacionades amb l'armada i amb la galera *Barcelona*, per a la qual s'havien comprat una gran quantitat de galetes i provisions. El més interessant, però, són les llistes d'oficials i soldats que integren aquesta flota «in civitate Janue servientibus», entre els quals trobem citat «domino Gilaberto de Proxida, milite».

Item pro guerra solvit prefatus dominus Thesaurarius, videlicet Gualcerando Marqueti, comiti, Johanni de Lavanera, scribe Gualee Barchinone domini nostri pape, pro quinquaginta quintalibus et LXXVIII libris biscotti per ipsos empti, pro provisione churme dicte Gualee.

Item Michaeli Romani, salutori stipendiorum gencium armorum, pro stipendio presentis mensis augusto integre soluto: centum triginta et sex hominibus armorum et quadraginta octo ballistariis domino nostro in civitate Janue servientibus, videlicet sexdecim hominibus armorum de comitiva nobilis domini Johannis de Luna et decem cum domino Dalbespin, milite; sex cum domino Garsia luppi de Sessé, milite; *quatuor domino Gilaberto de Proxida, milite*, etc.

El text deixa ben clar que Gilabert de Pròixida és un dels nobles que acompanyaven el Papa en l'aventura genovesa, amb almenys quatre homes d'armes al seu servei, que calia pagar i mantenir. Per fer-se una idea del que aquesta expedició va significar des d'un punt de vista econòmic i emocional per als súbdits de la corona catalanoaragonesa, s'ha de llegir la *Chronica Actitatorum Temporibus Domini Benedicti XIII* de Martí d'Alpartil.⁷ Segons el testimoni del cronista, donatius, almoines i subsidis feien via a discreció cap a les arquees papals, els prelats competien

6. ACB (vegeu llistat d'abreviatures), Cisma d'Occident, pergami 499. El document ha estat editat íntegrament per Pérez Castillo 1986-1988.

7. Fra Martí d'Alpartil, nascut vers 1370 i mort segurament el 1441, va ser cambrer secret de Benet XIII i un dels seus homes de confiança més fidels. Va participar en les abrandades negociacions de la cúria avinyonesa, va acompanyar el Papa en el seu periple mediterrani i en l'ambaixada a Roma, va organitzar el trasllat de la biblioteca a Peníscola i va fer costat a l'ancià pontífex fins a la seva mort. El compromís en defensa de la legalitat de Benet el va portar a escriure la *Chronica* com a testimoni d'uns fets que ell mateix havia viscut en carn pròpia i que confiava que servissin com a model per a les generacions del futur. Escrita en un llatí poc acurat i reiteratiu, la seva *Chronica* es conserva en un únic testimoni a la Biblioteca de l'Escorial (L.ii.17). Va ser editada per F. Ehrle l'any 1906, que data el manuscrit al segle xv i considera autògraf el text de la mà principal (Sesma Muñoz & Agudó Romeo 1994: ix-xv).

en esplendidesa amb els monestirs, i una junta de bisbes promovia la cooperació entre els fidels. La ciutat de Barcelona va acordar de prestar al projecte dues galeres armades i comandades per dotze notables de la ciutat durant quatre mesos (sessió del 21 d'octubre de 1404, segons Puig i Puig 1920: 122, n. 4). El *MNA* (vegeu abreviatures) o *Dietari del Consell de Cent* (I, 136) registra com el dia 11 de gener de 1405 «fo posat a la plaça davant la lotge ·j· estendart del nostre Senyor lo Pappa de Avinyó per anar en la ciutat sertas galeas». Cinc mesos després, l'11 de juny, les *Rúbriques de Bruniquer* (II, 232) recullen com l'estendard de la ciutat amb les armes del Papa, que havia de flamejar en les galeres de l'armada, fou beneït a Barcelona en presència del rei Martí, la reina Maria i la reina Violant. Al cap de poc, les naus salpaven cap a Niça i, per fi, el 7 de maig de 1405, Benet XIII va donar l'ordre de partida a l'estol des del port de Marsella.

A tot arreu on feien escala els esperava una acollida entusiasta. Vicent Ferrer, entre altres predicadors com Pierre d'Ailly, preparava l'estat d'ànim de les ciutats per on passava la comitiva papal. Però allà on l'eufòria popular va arribar gairebé al paroxisme va ser a Gènova. El 16 de maig, en ple migdia, les sis galeres de la flota pontifícia entraven al port de la ciutat. No faig sinó repetir la descripció exaltada que fa de l'escena el cronista Martí d'Alpartil (Sesma Muñoz & Agudo Romeo 1994: 141-142): el port era ple d'un eixam de barques, ornades amb branques i peces de roba, que s'avançaven a saludar la flota; en desembarcar el Sant Pare, el mariscal Boucicaut i més de sis-cents ciutadans van rebre el pontífex amb reverència. Es van fer discursos de franca lloança de l'empresa. Després va tenir lloc una llarga processó per les places i carrers de Gènova encapçalada per l'arquebisbe de la ciutat «cum infinito clero». Un cop arribats al monestir de Sant Llorenç, Benet va beneir el poble i va convidar els notables de la ciutat, l'arquebisbe i tot el clergat a un gran banquet. Les festes van durar tres dies i tres nits. Segons l'expressió d'un dels oradors, que devia fer fortuna, Gènova (en llatí Janua) estava destinada a ser «janua ad tollendum istud pestiferum scisma ab ecclesia Dey», és a dir, era la porta a través de la qual Benet XIII entrava a Itàlia amb l'objectiu d'eradicar el cisma.

Per a un lector de poesia catalana medieval, el joc de paraules fa pensar automàticament en el refrany d'un poema de fra Joan Basset «depreicatori a Déu sobre lo scisme», en què es demana amb insistència a Déu que «fassats tost finir lo scisme» (*RM* 14,11). El poema «ganyà joia» en algun certamen literari català difícilment identificable. Tenint en compte l'amistat de Basset amb el cardenal de Sant Esteve de Tolosa, Pere de Rabat, gran defensor *in extremis* de la causa de Benet XIII, no sembla desencaminat de suposar que els versos podrien haver estat escrits en aquest moment d'eufòria catalanoaragonesa anticismàtica. Però es tracta tan sols d'una especulació.

Si m'he entretingut a descriure amb cert detall l'espectacle del fervor col·lectiu que es va apoderar de Gènova el maig de 1405 és perquè Gilabert de Pròixida va ser un dels molts catalans que, potser vingut en la galera *Barcelona*, va assistir al bany de masses des de la seva posició privilegiada d'acompanyant del Papa Luna.

També devia ser-hi el seu germà Joan de Pròixida (que encara degué viure fins el 1449), ardiaca d'Elna i, després, un cop secularitzat, camarlenc i conseller reial

del Magnànim i de la reina Maria. Aquest membre de la família Pròixida va ser un gran defensor de Benet XIII i el seu fidel privat, fins al punt que fou ell, quan la partida ja estava del tot perduda, qui el va ajudar a fugir d'Avinyó i, a càrrec seu, el va conduir fins a Peníscola (Caruana i Reig 1932: 128).

Al final, l'aventura genovesa de 1405 es va acabar de manera lamentable, amb un desinflament sobtat del projecte a causa de les sempiternes guerres toscanes que impedièn el pas cap a Roma. Tot plegat adobat per la ruïna de les arqueges papals i per una inoportuna epidèmia de disenteria que es va abatre sobre la ciutat de Gènova i va obligar la retirada de tota la cúria cap a Saona, primer, i cap a Niça, després (l'octubre de 1405). Molt possiblement, Gilabert de Pròixida va morir a causa d'aquesta epidèmia (el 4 de desembre, recordem-ho, segons el document del senyor Cerveró).

L'última notícia que n'he trobat, en referència indirecta al poeta, és el testimoni d'una carta de Ferran d'Antequera escrita des de Barcelona el primer de juny de 1413 i adreçada al governador, al batlle i al justícia criminal de València tot demanant-los que s'ocupin de la protecció de la «noble na Johana de Proxida, donzella, filla del noble mossen Gilabert de Proxida, quondam». El document posa de manifest l'interès que el primer monarca de la nova dinastia encara professava pels afers de la descendència del difunt poeta i cambrer reial. Segons es desprèn de la carta, la donzella, amb qui alguns «volrien per via mes il·licita e impressiva que voluntaria fer matrimoni», es trobava de moment en poder dels seus avis materns, Lluís de Valleriola i Isabel Serra, els quals, deduïm, devien haver acudit al rei en el destret:

[...] e nos per aquesta raho hajam constituïda en nostra salvaguarda e proteccio specials la dita noble, per ço com a vosaltres e cascun de vos dehim e manam expressament, e de certa ciencia, sots incorrement de nostra ira e indignacio, que tota vegada que per los dits mossen Luis o sa muller, o altres persones de la dita noble ne servents, alcun de vos ne sera requests, donets a la dita donzella tot consell, favor e ajuda que porets, preservant aquella de tota violencia e injusticia que en sa persona per alguns de folla pensa li posques esser fets.

Sabem, gràcies a les notícies genealògiques publicades pel baró de San Petrillo, que, finalment, Joana de Pròixida va ser casada amb el noble Pere de Montcada (Caruana i Reig 1932: 75). La manca de referències a la mare de la donzella, Bernardona de Valleriola, i el fet que aquesta atorgués testament el 16 de setembre de 1409, fan veure que, quan els fets descrits van tenir lloc, l'any 1413, Joana de Pròixida ja devia ser òrfena de pare i mare. Va testar, sense descendència i deixant com a hereva universal la seva àvia Isabel Serra, el 12 de maig de 1466, davant del notari Guillem Jornet. El febrer de 1408 la vídua del poeta havia contret segones núpcies amb mossèn Ramon de Centelles, del qual el rei Martí diu, en una carta a mossèn Guerau Alemany de Cervelló, que «ha pres per muller la muller qui era de mossen Gilabert de Proxida, son cosin germa, del qual han romases criatures» (Rubió i Lluch 1908-1921: I, 443). No se sap res de les altres criatures del matrimoni,

a més de la filla Joana, raó per la qual cal suposar que ella deu ser l'únic descendent que va arribar a l'edat adulta.

Les dades i els documents citats indiquen de manera prou clara que Gilabert de Pròixida va saber guanyar-se la confiança i el favor dels reis del Casal d'Aragó (talladorer de Joan I, cambrer de Martí I), i que encara, un cop traspassat el poeta, el primer Trastàmara s'ocupava del benestar de la seva filla Joana. Cal tenir en compte que, l'any 1413, l'hereu dels Pròixida, Elf II, de carrera política remarcable, era camarlenc d'Elionor d'Alburquerque, muller de Ferran d'Antequera.⁸ I que un altre germà, Joan, com ja he dit, havia de ser en el futur home de confiança i camarlenc del fill d'aquests reis, Alfons el Magnànim.

Aquestes notícies, a més de pinzellar amb noves dades la biografia d'un cavaller cortesà que sembla complir tots els requisits del tòpic (fins i tot en la mena de poesia que escriu), contribueixen a confirmar la categoria d'autoritat del poeta Gilabert de Pròixida en el Cançoner *VeAg*, i ajuden a entendre la situació de la seva obra lírica al començament del còdex com un dels tres grans clàssics antics que obren el recull (Pròixida, Pere March i Andreu Febrer).

Les cites incrustades en *Lo Conhort* de Francesc Ferrer (*RM*, Dc, 33; vv. 131, 196 i 220-227), d'altra banda, són un testimoni més de la circulació real del cançoner líric de Pròixida, i una garantia evident del fet que aquest cançoner havia estat més extens que no pas el que ara es conserva.

Ben mirat, l'al·lusió al còdex perdut de l'antic inventari de l'Escorial tant pot fer referència a un gran cançoner personal de Pròixida, com indicar que el manuscrit s'obria amb una secció dedicada a l'obra d'aquest poeta. Si fos aquest el cas, es podria enunciar la hipòtesi que el volum que durant un temps va habitar la Biblioteca del Monestir podria haver estat l'arquetip del nostre *VeAg* o, potser, menys quimèricament, una altra còpia del cançoner que avui és a la Biblioteca de Catalunya, sense les mutilacions ni remullades de l'exemplar que coneixem. En qualsevol cas, fos el que fos, sembla clar que l'hem de donar per perdut, com diu Felip II en l'ària més espectacular del *Don Carlo* de Verdi, «là nell'avello dell'Escorial».

ANNA ALBERNI

8. Segons sembla, Elf (o Olf) II de Pròixida és l'únic membre del llinatge que va residir de manera continuada, entre 1418 i 1435, al castell dels Pròixida de Llutxent: els successius senyors de la nissaga, sempre al servei de la corona, preferien sojornar al palau de València ciutat o prop del rei, seguint-lo amb la cort itinerant. El castell-palau de Llutxent, originalment una modesta fortalesa quadrada que d'ençà de mitjan segle XIV va anar essent ampliada i embellida, ha estat catalogat i descrit per Soler i Molina (2001: 141-148), d'on extrec aquesta informació.

ANNEX. DOCUMENTS SOBRE GILABERT DE PRÒIXIDA

1

ACA, MR, reg. 393, f. 155r

Entrada del mestre racional del 30 de novembre de 1393 on s'ordena pagar el que es deu a Gilabert de Pròixida, talladorer de Joan I.

Item done a-n Gilabert de Proxida, talladorer del senyor rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio escrit en Valencia, derrer dia del mes de noembre del any ·M°CCC°XCIIJ°·, per raho de sa quitacio segons que-n lo dit albara se conte que cobre, ·DLV· solidus barchinonensis.

2

ACA, canc, reg. 2255, f. 156v

Del rei Martí al «nobilem et dilectum camerarium nostrum Gilabertum de Proxida, militem». Donació graciosa de 200 florins d'or aragonesos pels serveis prestats a València amb motiu de l'adveniment de Martí I al tron. Datada a 1 de juliol de 1398.

Gilaberti de Proxida

Nos Martinus, Dei gratia, rex Aragonum, et cetera. In remuneracionem aliquam servitorum prestitorum nobis et que prestantur continue per vos, nobilem et dilectum camerarium nostrum Gilabertum de Proxida, militem, tenore presentis ducentos florenos auri de Aragonum vobis graciose concedimus et donamus, quos, ut eos possitis habere facilius, assignamus in et super demandis que fiunt in regno Valencie nostri novi et felices adventus pretextu. Mandantes per hanc eaudem fideli de thesauraria nostra Berengario Martini ad colligendum peccunias proventuras ex dictis demandis, quatenus solvat vobis vel cui volueritis loco vestri ducentos florenos premissos ex peccunies que ratione predicta ad manus suas venerunt ut conti[n]gerit pervenire, et in solucione hanc a vobis recuperent cum apocha de soluto. Nos enim huiusmodi serie mandamus magistro rationali curie nostre vel alii cuicumque ab eo computum audituro exinde quod ipso sui racionini tempore, restituente sibi predictas apocham et presentem, ducentos florenos preambulos in eius recipiat cnpoto et admittat. In cuius rei testimonium hanc fieri et sigillo nostro jussimus comuniri. Datam Cesarauguste, prima die iulii, anno a nativitate Domini millesimo ·CCC°· nonagesimo octavo. Rex Martinus.

Dominus rex mandavit michi, Guillelmo Poncii. Probata.

3

ACA, canc, reg. 2371, f. 33r [ref. errònia]

Carta pressumptament escrita el 22 d'octubre de l'any 1404 per la reina Maria de Luna, lloctinent de Martí I, adreçada als «Dilectes et fidelibus nostris Gilaberto de Centelles, Eximino Petri Arenosio, Olfo de Proxida, Petro de Montagut, Gilaberto de Centelles, Petro Maça de Liçana, Vitali de Villanova, fratri Nicholao de Proxida comendatori de Perpunyen, Gilaberto de Proxida, Egidio Roderici de Liori, Jacobo

de Centelles, Raymundo de Centelles et Ludovico de Villanova». A l'interior de la carta, la reina retreu un document anterior firmat per Martí I on el rei establí una treva d'onze mesos entre els dits nobles i llurs valedors, d'una part, i els «nobiles, dilectos et fideles nostros Petrum de Vilaracuto, Berengarium Arnaldi de Cervilione, Johannem Gasconis, Petrum de Siscar, milites, Petrum et Franciscum de Solerio, fratres» i llurs valedors, de l'altra part. A la vista de l'incompliment de la treva, la reina declara que, el qui a partir d'ara infringeixi l'acord pactat, serà multat amb una pena de mil florins o bé amb l'exili durant cinc anys al Regne de Sardenya. La carta es tanca de la següent manera: «Nam ut obvietur scandalosis et promptis periculis que ob bandositates quas non formidates fovere aut partem facere in eisdem, que non solum particulariter et in singulis, sed eciam totius Regni inquietarent, quietem publicam ac vexarent, et, quod, Deus avertat, causam darent ipsius exiciali excidio et ruine, sic previo maturo et digesto consilio ducimus providendum».

Extret de Carreres Zacarés (1930: 156).

4

ACB, Cisma d'Occident, perg. 499

Rotulus computorum Thesaurarie mensis Augusti anni XI domini nostri domini Benedicti pape XII. *Comptes de la cúria de Benet XIII l'agost de 140*

Item Michaeli Romani, solutori stipendiorum gencium armorum, pro stipendio presentis mensis augusti integre soluto: centum triginta et sex hominibus armorum et quadraginta octo ballistariis domino nostro in civitate janue servientibus, videlicet sexdecim hominibus armorum de comitiva nobilis domini Johannis de Luna et decem cum domino Dalbespin, milite; sex cum domino Garsia Luppi de Sesse, milite; quatuor domino Gilaberto de Proxida, milite.

Extret de Pérez Castillo (1979: 531-545), que edita el document íntegre.

5

ACA, canc, reg. 2293, f. 110v

El rei Martí, a instàncies dels germans i parents de Gilabert de Pròixida, demana al governador i al consell d'ancians de Gènova que accedeixin al trasllat de les restes mortals del cavaller des del monestir dels predicadors de Gènova, on és soterrat (ja que va morir en aquesta ciutat mentre prestava servei al Sant Pare), fins a la ciutat de València, on es troben les restes de tots els seus il·lustres avantpassats. Datada a 1 d'octubre de l'any 1406.

Pro perentibus Gilabertium de Proxida, quondam

Viri nobiles et prudentes. Agnovimus in apto expositionem perhumili per fratres et parentes nobilis Gilaberti de Proxida, militi, quondam, factam noviter nostre regie magestati quod dicto Gilaberto, in servicio domini sumi pontifici pridem in civitatis Janue vita functo,

corpus eius in monasterio fratrum predicatorum civitatis eiusdem fuit traditum sepulture. Cumque fratres ipsius predicti, ossa corporis nobilis antefati a dicto monasterio in civitatem nostram huiusmodi valentinam ubi genologia ipsius viget nobillitate decora velent et cupiant translitari, nobilitatem et prudentiam vestras rogamus attente quatenus ossa corporis supraditi lateri presentium tradi et liberari graciosius faciatis, prioris et fratrum monasterii sepedicti et aliorum quorumlibet contradiccione et oppositionibus quibuscumque penitus proculpulsis nobis ex his complacencia maximam impensuri quam vobis reagraciabimur valde multum. Datam Valencie, sub nostro sigillo secreto, prima die octobris, anno a nativitate Domini ·M^oCCCC^oVJ^o. Rex Martinus.

Dominus rex mandavit michi, Johanni de Tudela. Probata.

Dirigitur egregio Johani Lemengre, dictu Bocicaut, militi, gubernatori Janue pro rege francorum, ac nobilibus et prudentibus ancianis et consilio urbis Janue.

6

ACA, reg. 2184, f. 26v

El rei Martí escriu a mossèn Guerau Alemany de Cervelló per tal que enllesteixi diverses demandes i peticions fetes al Sant Pare. Li explica la faula de la Sibilla, i esmenta de passada el cas de la vídua de Gilabert de Pròixida, que ha estat casada amb un cosí germà del marit. Barcelona, 20 de febrer de 1408.

Lo rey d'Arago.

Mossen Guerau. Per diverses letres nostres vos havem scrit e encarragat sobre algunes gracies que havem necessaries del pare sant a favor del monestir que ab la gracia de Deu havem fundat del orde dels Celestins en lo palau nostre major de Barchinona, e resposta alguna non havem hauda, da que som fort meravellats. E semble-ns que aço sia la faula de la Sibilla que Dant toque en lo seu libre, dient que com lo seu sepulcre fos en un gran bosch e molts vinguessen alli per haver responsions de lurs demandes, les quals scrivien ab letres d'or en les fulles dels roures, e puys els se-n anassen e a cap d'algu temps tornassen alli matex per haver les dites respostes e trobassen les fulles dels dits roures perdudes, les unes per vent, les altres per sequeadat, seguei-s que, per gran treball que sostinguessen, no podien trobar ni haver les dites respostes. Aquesta Sibilla excuse molt Dant dient que no era culpa sua, mas dels homens qui per lur paguesa li fahien la dita interrogacio, per que nos volriem esser clars ab vos si es culpa vostra o paguesa nostra de demenar-ho. E com nos sobre aço vos hajam tremes ja memorial de les dites gracies que havets necessaries e traslat de la supplicacio que per la dita raho havem tremesa al Pare Sant, manam-vos que en aquest fet, lo qual vos sabets que tenim singularment a cor, treballets ab sobirana diligencia axi en supplicar e instar lo Pare Sant com en traure les bulles e aquelles a nos prestament trametra, de guisa que-n sia breument satisfet a nostre desig. E si mossen de Tarragona es aqui, podets-lo-y ajustar qui ensemps ab vos hi treball en nostra servir, la qual cosa som certs que fara de bon grat, com el sie stat cap e principi d'aquest fet. Certificam-vos que nos havem concordat matrimoni d'un fill de mossen P. Torrelles ab una filla de mossen Ramon, son frare. E axi com sabets, per lo gran deute que y es havem necessaria dispensacio del Pare Sant, per que us manam que de part nostra lo-n supliquets ab gran instancia que li placia atorgar-la-ns, car a moltes altres persones qui eren en semblant grau la ha atorgada, e singularment a mossen Ramon de Sentelles, qui ha pres per muller la muller qui era de mossen Gilabert de Proxida, son cosin germa, del qual hi ha romases criatures. Pero fets de manera que la dita dispensacio sie general, ço es, que los dits mossen Ramon e mossen Pere Torrelles

puxen fer matrimoni de lurs fills d'aquell o d'aquelles que vijares los sera. Certificats-nos continuadament dels affers de la unitat e de totes novellas que saber puxats, car gran plaer e servir nos en farets. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a ·xx· dies de febrer de l'any de la nativitat de nostre Senyor ·M°CCCC°VIIJ°·. Rex Martinus.

Dirigitur a mossen Guerau Alemany de Cervello, gubernatori Cathalonie generali.
Dominus rex misit eam signatam expediendam.

Nova transcripció del document, ja editat per Rubió i Lluç (1908-1921: I, 443).

7

ACA, canc, reg. 2382, f. 80v-81r

Carta de Ferran I al governador, batlle i justícia de València, datada al primer de juny de 1413, demanant-los que es facin càrrec de la protecció de la noble Joana de Pròixida, filla de Gilabert de Pròixida.

Pro nobile Johana de Proxida

En Fferrando. Als feels nostres en Johan Scriva, regent l'ofici de governador, e al batlle general del regne, e al justicia en criminal e civil de la ciutat de Valencia, salut e gracia. Per tal com alguns, no tenents Deu ne la correccio de nostra senyoria, segons que havem entes, volrien per via mes illicita e impressiva que voluntaria fer matrimoni ab la noble na Johana de Proxida, donzella, filla del noble mossen Gilabert de Proxida, quondam, la qual noble vuy es en poder del amat nostre mossen Luis de Vallariola e de dona Ysabell, muller del dit mossen Luis, avis de la dita donzella, e nos per aquesta raho hajam constituïda en nostra salvaguarda e proteccio specials la dita noble, per ço com a vosaltres e cascun de vos dehim e manam expressament, e de certa ciencia, sots incorrement de nostra ira e indignacio, que tota vegada que per los dits mossen Lois o sa muller, o altres persones de la dita noble ne serets requests, e alcun de vos ne sera request, donets a la dita donzella tot consell, favor e ajuda que porets, preservant aquella de tota violencia e injusticia que en sa persona per alguns de folla pensa li posques esser fets, la qual cosa com fos attentada, ço que no creem, ne fariem tal castich e punicio que seria memoria en l'esdevenidor, havents-vos en aquestes coses en tal manera que·n siats dignes de laor segons que de vosaltres axi com de bon oficials se pertany. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, lo primer dia de juny, en l'any de la nativitat de nostre Senyor ·M°CCCC°XIIJ°·. Rex Fferdinandus.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I ABREVIATURES

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

ACB: Arxiu de la Catedral de Barcelona

ALBERNI, Anna (2002), «El *Cançoner Vega-Aguiló*: una proposta de reconstrucció codicològica», dins Lola Badia, Miriam Cabré i Sadurní Martí, eds., *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó*, Barcelona, Curial Edicions / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 151-171.

ARAGÓ CABAÑAS, Antonio (1959-70), «La Corte del Infante Don Alfonso», dins *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Palma, Diputació Balear, pp. 273-93.

- BOSCOLO, Alberto (1983), «L'heredità sveva di Pietro il Grande, re d'Aragona», dins *La società mediterranea all'epoca del Vespro: XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, i, pp. 83-99.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador (1930), *Notes per a la història dels bandos de València*, València, Impremta Fill de F. Vives Mora.
- CARUANA I REIG, Josep [= baró de San Petrillo] (1932), *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 5, pp. 57-75, 125-43, 189-206.
- CDIACA: *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, 50 vols., 1847-1982.
- DCVB: Antoni M. ALCOVER & Francesc de B. MOLL (1930-1962), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll, 10 vols.
- ENC: «Els Nostres Clàssics», Barcelona, Barcino.
- GEC: *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 15 vols. i 6 suplementes, 1970-2001.
- HLC: Martí de Riquer (1964), *Història de la literatura catalana part antiga*, Barcelona, Ariel, 3 vols.
- MNA: *Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, Barcelona, Imprempta de'n Henrich y Companyia en comandita, 1892.
- MR: Mestre racional.
- Ordinacions: Ordinacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç Rey d'Aragó sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort*, Procesos de las Antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia, dins *CDICA*, v, Barcelona, Eusebio Monfort, 1850.
- PÉREZ CASTILLO, Anna (1986-88), «El balanç econòmic de la cúria de Benet XIII l'agost de 1405», dins *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, ii, pp. 431-545.
- PUIG I PUIG, Sebastià (1920), *Pedro de Luna, último papa de Aviñón*, Barcelona, Editorial Políglota.
- RM: Jordi Parramon i Blasco (1992), *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, Curial Edicions / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RÍQUER, Martí de, ed. (1954), Gilabert de Pròixita, *Poesies*, Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics», 76).
- ROCA, Josep Maria (1929), *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Institució Patxot («Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 11).
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1908-1921), *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vols.
- Rúbriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, ed. de F. Carreras i Candi i B. Guanyalons i Bou, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 5 vols., 1912-1916.
- SESMA MUÑOZ, José Ángel & María del Mar AGUDO ROMEO, eds. (1994), Martín de Alpartil, *Chronica actitatorum temporibus Benedicti XIII Pape*, Zaragoza, Gobierno de Aragón.

- SOLER I MOLINA, Abel (2001), *Castells i Palaus de la Vall d'Albaida*, Ontinyent, Ajuntament d'Ontinyent.
- TOMIC, Pere (1886), *Historias e conquistas dels excellentissims e catholicis reys de Arago e de llurs antecessors los comtes de Barçelona*, Barcelona, La Renaxensa. [1533, 1a ed.]
- ZARCO CUEVAS, Julián (1932), *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca del Escorial*, Madrid, Tip. De Archivos.
- WIERUSZOWSKI, Helene (1971), «La corte di Pietro d'Aragona e i precedenti dell'impresa siciliana», dins *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*, Roma, Storia e Letteratura, pp. 185-221.